

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 46 Volume: 9 Issue: 46

Ekim 2016 October 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

EGEMENLİK YETKİSİNİN SINIRININ DÜŞÜNÜRLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ EVALUATION IN TERMS OF PHILOSOPHERS OF THE LIMIT OF SOVEREIGNTY POWER

Çiğdem PANK*

Öz

Egemenlik devlet düzeni açısından önemli bir kavram olduğu için yoğun tartışmaların ekseninde her zaman yer almıştır. Bu konuda çok çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Egemenlik yetkisinin mutlak, genel ve sınırsız bir anlayış doğrultusunda olması gerektiğini ileri sürenler olduğu gibi, bu yetkinin sınırlı bir anlayış çerçevesinde olması gerektiğini ifade edenler de olmuştur. Bu çalışmada, sınırsız egemenlik anlayışını savunan düşünürlerin görüşleri incelenmektedir ve bu görüşler karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Devlet, Mutlak Egemenlik, Sınırlı Egemenlik.

Abstract

Since sovereignty is an important concept in terms of state order, it has taken place at the axis of intense discussion at any time. In this regard, it has been suggested a variety of ideas. As those put forward the sovereign power that should be in line with an absolute general and unlimited understanding, as those put forward this power that should be in line with a limited understanding as well. In this study, ideas of philosophers advocating the opinions of unlimited sovereignty are examined and these ideas are dealt with comparatively.

Keywords: Sovereignty, State, Unlimited Sovereignty, Limited Sovereignty.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerde soyut kavramlarla ilgilenen ve tartışmaya son derece müsait alanlar üzerine yoğunlaşan konular bulunmaktadır. Egemenlik de soyut bir kavram olduğu için ortaya çıktığı günden günümüze kadar tartışıla gelen bir konu olmuştur ve pek çok disiplinin temelinde yer almıştır. Dolayısıyla egemenliğin genel geçer bir tanımı mevcut olmamıştır. Egemenlik kavramı çeşitli tanımları bünyesinde toplamıştır. Egemenlik üzerinde belirtilen fikirlere ve yapılan tanımlara genel olarak bakıldığında hepsinin kendi içinde bir tutarlılığı mevcuttur. Sadece bazı tanımların ya da fikirlerin eleştirilecek yanı diğerlerine göre daha fazla niteliktedir.

Egemenlik yetkisi üzerinde yapılan en önemli tartışmalardan biri de, bu yetkinin sınırlı olup olmayacağı üzerine odaklanmaktadır. Egemenlik yetkisinin mutlak ve sınırsız olması günümüzde gelinen noktada mümkün gözükmemektedir. Günümüz dünyasında birçok konuda olduğu gibi egemenlik konusunda da demokrasinin, insan haklarının ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda olunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Egemenlik genel anlamda ele alındığında son derece geniş bir çerçevede değerlendirilmesi gereken bir konu olacaktır ki, bu da çalışmanın kapsamını aşabilecek bir boyuta gelmesini sağlayacaktır. Bu nedenle çalışmanın boyutu, egemenlik yetkisinin sınırsız olması gerektiğini savunan düşünürlerin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmada ilk olarak, egemenlik kavramının ortaya çıkış süreci ve tanımı konusu ele alınmaktadır. Ardından sınırsız egemenlik anlayışının doğuşu ve bu konuda görüşler ileri sürmüş olan Machiavelli, Bodin, Hobbes ve Rousseau'nun fikirleri değerlendirme konusu yapılmaktadır. Son olarak da bu fikirlerin karşılaştırmalı bir analizi yapılarak değerlendirmelerde bulunmaktadır.

2. TANIM SORUNU

Egemenlik konusu uzun süre tartışılan bir konu olmuştur. Hatta aydınlatılmaya çalışıldıkça daha da karmaşık bir durum almıştır. Egemenlik üzerinde hala bir fikir birliğine varılamamıştır. Egemenlik; Anayasa Hukuku, Genel Kamu Hukuku, Devletler Hukuku, Siyaset Bilimi, Siyaset Felsefesinin ana kavramlarından biridir (Kapani, 2003: 54). Sosyal bilimlerde genellikle kavramların tek bir tanımı yoktur. Çünkü sosyal bilimler, inceleyen bakış açısına göre değişen, yoruma açık konular üzerinde yoğunlaşır. Bu nedenle, egemenlik de birçok tanım çerçevesinde aydınlatılmaya çalışılmıştır. Tanımlardan bazıları egemenliği bütün yönleriyle yansıtmaya çalışırken, bazıları ise birçok bakımdan eksik kalmıştır. Egemenlik,

* Araş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, cigdemzeynep@hotmail.com.

devlet düzeni açısından önemli bir kavram olduğu için de yoğun tartışmaların ekseninde hep yer almıştır ve almaya da devam etmektedir.

Üzerinde çok tartışmalar olan, devlet kavramı ile birlikte düşünülen egemenlik çok yönlü bir kavramdır. Bu nedenle kamu hukukçuları egemenlik hakkında farklı görüşlere sahiptir. Egemenlik hakkında tarih boyunca çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Egemenlik üzerine yapılan tartışmalar, içinde bulunulan kültüre, sosyal ve siyasal yapıya uygun olarak sürüp gitmektedir (Özer, 2003: 1).

Egemenlik kavramı emretme konusuyla ilgilidir. Ancak sıradan bir örgüt içerisindeki ilişkilerle değil, devlet içerisindeki emretme ilişkileriyle ilgilidir. Bu nedenle egemenlik, siyasallaşmış insan toplumlarında kendisini gösterir (Türcan, 2003: 79-81). Tarihsel süreç içerisinde egemenlik kavramı için ilkin, "klasik" ya da "mutlak" egemenlik gibi ifadeler kullanılmıştır. Günümüzde gelinen noktada ise, klasik egemenlik anlayışı yerini "sınırlı" egemenlik anlayışına bırakmıştır. 1789 Devrimi'nden sonra ulus egemenliği ve halk egemenliği şeklinde farklı kullanım biçimleri de ortaya çıkmıştır. Yani 17. yüzyıl egemenliği ile günümüz dünyasının egemenliği birbirinden farklıdır. Egemenlik kavramı, nitelikleri açısından önemli değişim geçirmiştir (Hakyemez, 2004: 53). Bu değişikliklerin nedeni kuşkusuz ki, yaşanan dönemin şartları ve özgürlüklere bakış açısındaki gelişmelerdir. Esasen, insan haklarının evrensel düzeyde ele alındığı günümüz dünyasında sınırsız bir egemenlik anlayışını uygulamak artık mümkün gözükmemektedir.

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre egemenlik; " milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hâkimiyet, hükümranlıktır (TDK Türkçe Sözlük, 2004: 604). Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğünde egemenlik; "hukuken hâkim olan güç, meşru kaynağını kendisinde bulduğu, diğer güçlerin kendisinden çıktığı siyasi güç" şeklinde tanımlanmaktadır. Devletlerarası ilişkiler bakımından ise egemenlik, hukuken, bir devletin diğer devletlere ve otoritelere karşı mutlak bağımsız olması anlamındadır (Bolay, 1999: 131). Ansiklopedik Hukuk Sözlüğünde egemenlik, yine bir devletin başka bir devletin boyunduruğu altında bulunmamasıdır. Yani kendi kendini yönetebilmesidir (Özcan, 1980: 183). Bu tanımlara baktığımızda, eksik yönler olduğunu görmekteyiz. Felsefi Doktrinler ve Terimler sözlüğünde yapılan tanımda, devletin bütün baskılardan arınmış şekilde iktidar gücünü serbestçe kullanabilmesi son derece keyfi uygulamalara meyil verebilecek niteliktedir ki yaşadığımız dönemin anlayışını yansıtmamaktadır. Sınırsız egemenlik anlayışı ile uyuşmaktadır. Çünkü meşruiyetinin kaynağını kendisinde bulması, onu sorgulayacak bir gücün olmaması anlamına gelmektedir. Daha doğrusu kendi kendini sorgulama durumu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir uygulamanın demokratik olmayacağı son derece açıktır. Ansiklopedik Hukuk sözlüğünün egemenlik tanımı ise tek yönlüdür. Yani, egemenliğin dış boyutunu ele almış, iç boyutuyla ilgilenmemiş ve bu yönüyle de eksik kalmıştır.

Egemenlik kavramını ilk olarak tanımlayıp sistemleştiren ve belirli bir teori haline getiren Jean Bodin'dir. Bodin, egemenliği, "bir ülkede yaşayan tüm insanlar üzerinde devletin yasayla kısıtlanamayan en üstün iktidarı" olarak tanımlamıştır (Öztekin, 2008: 16). Bodin egemenliğin iç boyutunu yani, devletin kendi sınırları içerisindeki emretme gücünü ele almıştır. O dönemde Batı devletlerinin iç karışıklıklarını düzeltme endişesi bunda etkili olmuştur. Burjuvazi ile krallar arasındaki mücadele Bodin'in ana hareket noktasını oluşturmuştur.

İktidarın egemenliği, bir yandan devlet içinde bulunan kuruluşlar üzerinde hâkimiyet biçiminde; diğer yandan uluslararası alandaki kuruluşlara karşı bağımsızlığı biçiminde ortaya çıkar (Çam, 1995: 332). Egemenlik, bir devletin hukuk sistemini belirleyen en önemli ve en yüksek otoritedir. Devletin unsurlarından olan siyasal iktidar başka bir otoriteye bağlı olmamalıdır. Yani örgütlenmiş bir kamu otoritesi ve bu otoritenin bağımsız olması gerekir (Karaköse, 2004: 180, 181). Egemenlik, devletin ayırt edici bir niteliğidir ve kayıtsız şartsız emretme gücüdür. Toplumda bu gücü kullanan devlettir. Devletin bu özelliği nedeniyle, siyasal düşünürler uzun süre egemenlik üzerinde önemle durmuşlardır (Saylan, 1978: 12). Kısacası, devlete özgü otorite "egemenlik" ile ifade edilmektedir. Buradan hareketle egemenlik, "bir ülke içerisindeki devlete ait otoritelerin en üstünü" olarak tanımlanabilir (Tikveş, 1982: 100). Egemenliğin kayıtsız şartsız olduğunun belirtilmesi, ilk bakışta, sınırsız egemenlik anlayışını yansıtır gibi görünmektedir. Burada asıl mesele, kayıtsız şartsız olan egemenliğin sahibinin kim olduğudur. Egemenlik, bu şekilde, tek kişinin ya da belirli bir kesimin kullanımında olursa, sınırsız nitelikte olur. Ancak, egemenliğin sahibi "millet" olursa, sınırsızlık ortadan kalkar, çünkü egemenin keyfi uygulamalarını sorgulayacak bir mekanizma oluşmuş olur.

Teziç'e göre egemenlik, devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbestçe belirleyebilmesidir. Diğer taraftan, devlet silahlı zorlama yetkisini elinde bulundurduğundan kamu gücünü harekete geçiren de devletin kendisidir (Teziç, 1991: 117). Kanaatimizce, devlet kendi yetkilerini ve hukuk kurallarını belirlerken özgürlükleri yok saymayacak şekilde hareket etmelidir. Yani, devletin serbestçe hukuk kurallarını belirleyebilme düşüncesinin altında tam bir serbesti olmamalıdır. İnsanların doğuştan

sahip olduğu haklar ve özgürlükler, devletin yol göstericisi olmalıdır. Devlet, hukuk kuralları koyarken de anayasa ve kanunlarla bağlı olmalıdır.

Özer egemenliği; “asli ve en yüksek emir ve kumanda ehliyet veya yetkisi” olarak tanımlamaktadır. Özer’e göre, devlet içinde egemenlikten daha üstün bir otorite yoktur. Devlet, kendi içinde kendinden daha üstün bir otoriteye izin vermez, verirse o otorite devletin yerini alır ve devlet yok olur (Özer, 2003: 2).

Başka bir tanıma göre egemenlik, meşru otoriteyi elinde bulunduran organı belirten soyut bir ilkedir. Devlet, gerektiğinde zor kullanma tekeli olan örgütlenmiş bir iktidardır. Bu yetkiye sadece devlet sahiptir. Yetkinin kapsamı şöyledir: Hukuk kuralları koyma, ona saygıyı gerekirse zor kullanarak sağlama, bunu resmi olarak örgütlü şekilde yapma. Klasik anlayışta egemen olan devlettir. Klasik döneme ilişkin özgün egemenlik tanımı Profesör Julien Laferriere tarafından yapılmıştır. Laferriere, egemenliğin “asli ve üstün bir hukuki iktidar” olduğunu belirtmiştir. Bu şekilde tanımlanan klasik egemenliğin sonuçlarına baktığımızda, devletin kendi kendini örgütlenme iktidarına sahip olduğunu görmekteyiz. Yani, görev ve yetkilerini belirleme ve onları kullanma konusunda kendini düzenleme yetkisine sahiptir. Ayrıca, devlet hukuk kuralları yapıp; organları, anayasayı esas alarak hukuk düzenini geliştirir (Kaboğlu, 2006: 73). Egemenlik kavramı, ilk kez tanımlandığı ve hukuki saptamalarla modern siyasi düşüncenin temelinde yerleştiği dönemden sonra da bir değişim yaşamıştır. Bugün modern liberal devletin ayrılmaz öğeleri olarak değerlendirilen hukuk devleti ilkesi, kuvvetler ayrılığı, insan hakları ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülükler dolayısıyla klasik yaklaşımda değişiklikler olmuştur (Zabunoğlu, 1973: 112, 113). Sözü edilen kavramlar, egemenliğin sınırlı olarak kullanılması gerektiğini ortaya koymuşlardır.

Türcan, egemenliği, “belli bir ülke üzerinde yaşayan insan topluluğuna siyasi nitelik kazandıran, devlet ve devlet içindeki tüm kurumları oluşturup meşruiyet bahşeden; söz konusu toplumun anayasal ve yasal düzeyde pozitif hukukunun ve bu hukukun yürütülmesinin yetkisel kaynağını teşkil eden üstün irade” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre egemenlik hukuki bir kavramdır. Yani, hukuk içinde bir egemenlik anlayışı söz konusudur. Egemenliğin hukuki yönünü, ülkede pozitif hukukun ve buna bağlı olarak kanunların oluşturulması teşkil etmektedir. Egemenliğin siyasi yönü ise, egemen irade tarafından ortaya konulan kanunların yürütülmesinde söz konusudur. Kanunlar, egemenin iradesine göre yapıldığından, aynı şekilde, kanunların uygulanması da egemenin iradesi doğrultusunda olmaktadır. Egemenlik, hukuki incelemeye konu olabilecek bir kavramsal düzeyde ve çerçevede ele alınmalıdır (Türcan, 2003: 90, 91).

Hakyemez, egemenliği, “bir devletin vatandaşlarının, ülkesel sınırları içerisinde aslen sahip olduğu ve bir siyasal varlık olarak bu sınırlar dâhilinde özgürce kullanabildiği, meşru, sürekli ve nihai nitelikteki üstün emretme gücü yanında, o devletin, uluslararası alanda diğer devletlerle hukuken eşit haklara sahip bir aktör olarak, onların müdahalelerinden muaf biçimde, kendi rızası ile girmiş olduğu uluslararası taahhütleri de dikkate alarak, kendi ilişkileri bağlamındaki tüm konularda tek başına karar verme yetkisine sahip olmak” şeklinde tanımlamıştır. Hakyemez’e göre, egemenliğin üstün olması her zaman sınırsız ve keyfi biçimde uygulanacağı anlamına gelmez (Hakyemez, 2004: 59). Oldukça kapsamlı olan bu tanım, egemenliğin hem iç, hem de dış boyutu ele alınmıştır. Devletlerin uluslararası alanda birbirleriyle olan ilişkilerinin son derece önemli olduğu günümüz dünyasında, egemenliğin dış boyutuna da yer verilmesi gereklidir. Egemenlik, bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

Kapani, egemenliğin devletin ayırt edici temel niteliğini oluşturduğu görüşünü bir yana bırakarak, egemenliği siyasal iktidar kavramı ile birlikte incelemeyi uygun bulmuştur. Yani, Kapani, egemenliği, devletin ayırt edici ölçütü olarak görmemektedir. Egemenliğin siyasal iktidar kavramıyla çok yakın ilişkili olduğunu düşünen Kapani, çoğu zaman, bu kavramların birbiriyle karıştırıldığını belirtmektedir (Kapani, 2003: 55).

Kanaatimizce, egemenlik, devletle iç içe olan bir kavramdır. Genel olarak baktığımızda siyasal iktidar devletin kurucu unsurlarından birisidir. Yani devletin olmazsa olmazıdır. Egemenliği kullanan da devletin unsuru olan bu siyasal iktidar olduğuna göre, egemenlik devletin ayırt edici temel bir niteliğidir. Siyasal iktidar, zor kullanma tekeline ve üstün emretme gücüne sahip olmalıdır. Bu niteliklere sahip olmayan siyasal iktidardan yoksun bir devlet düşünülemez. Böyle bir devlet, vatandaşlarının güvenliğini sağlayamaz, onlara özgür bir yaşama ortamı oluşturamaz ve dolayısıyla adı devlet olmaz. Bu nedenle devlet ve egemenlik bir arada olmalıdır. Ancak burada belirtmemiz gereken önemli bir nokta vardır: Zor kullanma tekeline ve üstün emretme gücüne sahip olan siyasal iktidar bu gücünü bireyin temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmeden kullanılmalıdır. Aksi bir durum sınırsız egemenlik anlayışını yansıtır ki bu, özgürlükler açısından sakıncalıdır.

Egemenlik, siyasi niteliği ve işlevi çerçevesinde devletle ilişkisi açısından düşünülürse, “devletin yönetme yetkisine kaynaklık eden ve bu itibarla siyasi gücün kullanımını meşrulaştıran” bir kavram olarak

belirmektedir. Bu doğrultuda egemenliği, toplumu yöneten ve düzenleyen bir güç olarak, devlet iktidarının nasıl var olduğunu açıklayan bir faktör olarak değerlendirilebiliriz (Sunay, 2007: 27).

Beriş'e göre, egemenlik "ulus-devlet olgusunun hukuksal ve siyasal açıdan düşünülmesini sağlayan temel kavramdır" ve bu nedenle gereklidir. Hukuk olmadığında yalnızca iktidarın kullanımını sınırlayacak kendiliğinden işleyen bir mekanizma olması imkânsızdır. Egemenlik, devlet ile hukuk arasındaki köprünün temel dayanağıdır (Beriş, 2006: 12, 13).

En basit anlamıyla egemenlik "mutlak ve sınırsız iktidar" ilkesidir (Erdoğan, 2004: 352). Ancak bu anlayış günümüz egemenliğini çok fazla yansıtmamaktadır. İnsan haklarının evrensel düzlemde ele alınması başta olmak üzere, egemenliğe birçok noktada sınırlamalar getirilmiştir.

Devlet, yasalarına itaat edilmesini ve ihlalcilerin cezalandırılmasını sağlama gücüne sahip olmalıdır. Bu nedenle "meşru şiddet" tekeli devlet egemenliğinin pratik ifadesidir. Egemenlik, devletin genel ve uyulması zorunlu kamusal kurallar koyma yetkisi olarak adlandırılırsa, bu durum "sınırsız yetki"yi çağrıştırdığından, hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz (Erdoğan, 2005: 23). Burada şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: Devletin genel ve uyulması zorunlu kamusal kurallar koyma yetkisinin sınırsız bir yetki olması için, devletin bu kuralları koyarken hiçbir durumla bağlı olmaması gerekir. Böyle bir durum, Erdoğan'ın da belirttiği gibi hukuk devleti anlayışıyla bağdaşmaz. Ancak devlet, uyulması zorunlu kurallar koyarken bireyin temel hak ve özgürlükleri ile kendini sınırlarsa ve özgürlükleri ihlal etmezse hukuk devletinin gereğince hareket etmiş olur. Çünkü böyle bir durumda sınırsız bir yetki söz konusu değildir, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin korunması hukuk devletinin en temel gereklerinden biridir.

3. EGEMENLİK YETKİSİNİN SINIRINA YÖNELİK GÖRÜŞLER

Tüm insanların doğal hakları olduğundan, insanlar kendilerini yönetecek iktidarı da belirleme hakkına sahiptirler. İnsanın bu duruşu, toplumsal düzenin özgür bireysel eylemlerle oluştuğunu göstermektedir. Bu da, yönetilenlerin gönüllü sözleşmeler aracılığıyla iktidara itaat etmesinin gerekliliği düşüncesini geliştirmiştir (Çetin, 2003: 73). İnsanlar devletin olmadığı bir ortamda, özgürlüklerine tehdit gelebileceği endişesiyle yaşar. Doğal yaşama hali kimse için güvenli değildir. Bu nedenle insanlar akıllarını kullanarak devleti oluşturmak istemişlerdir. Oluşturulan bu devletin amacı da, bireyin özgürlüklerini güvence altına almaktır. Devlet eğer bu amacının dışına çıkarsa, meşruiyetini kaybedecektir ve onu kuran insanlar tarafından yıkılacaktır.

Toplum sözleşmesi teorileri ile siyasal iktidar ilişkilerinin üzerine oturduğu üç temel meşruiyet kaynağı ortaya çıkmıştır. Bunlar devlet, toplum ve bireydir. Bu üç meşruiyet kaynağının temellendiği üç meşruiyet amacı da doğal olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar da güvenlik, eşitlik ve özgürlüktür. Modern siyasal iktidar, bu üç olgudan birini esas alarak meşruiyetin kaynaklığını oluşturur. Modern devlet teorilerinde toplum sözleşmesi meşruiyeti bağlamında bu üç unsurdan kaynaklı arayışlar söz konusudur (Çetin, 2003: 73). Yani, toplum sözleşmeleri insanların güvenlik içinde eşit ve özgür bir şekilde yaşayabilmeleri için oluşturulmuştur.

Hobbes, devleti toplum sözleşmesinin merkezine koymuştur ve Hobbes için meşruiyet, güvenlik demektir. Güvenlik kaynağına dayalı meşruiyet arayışı otoriter ve totaliter bir kimliğe sahip devlet modellerini ortaya çıkaracaktır. Rousseau ise eşitlik anlayışını temel almıştır ve toplum sözleşmesi kuramında devletin meşruiyetini toplum kaynaklı olarak kurmuştur. Rousseau'nun eşitlik anlayışını temel alan bu görüşünde, toplumun tümünü temsil eden genel irade ile siyasal iktidar özdeşleştirilir. Toplumsal ve siyasal eşitliği bozacak her türlü olgu genel iradenin mutlaklığının meşruiyeti gereği sistemin dışına itilir. Rousseau'nun bu kuramı sosyalist ve kolektivist yönelimli siyasal iktidar modellerine kaynaklık etmiştir. (Çetin, 2003: 73).

3. 1. Mutlak, Genel Ve Sınırsız Egemenlik Anlayışı

Klasik anlamda egemenlik mutlak, en üstündür, bölünmez ve devredilmezdir. Yani, egemenlik iktidarın kendisini değil, onun belirli karakteristik özelliklerini ifade etmektedir. Bu konuda egemenlikle ilgili ilk sistematik açıklama Bodin tarafından başlatılmıştır (Özer, 2003: 2). Egemenlik denildiğinde genellikle devlet gücünün en üstün, sınırsız, mutlak, bölünmez ve devredilmez nitelikleri kastedilmektedir. Klasik egemenlik anlayışında egemenlik, devlet gücünün içeriği olan otoritelerden belli başlılarının diğer hiçbir otorite ile sınırlandırılmaması veya diğer hiçbir otoriteye bağımlı olmaması anlamına gelir. Yani egemenlik devlet gücünün bir yandan hiçbir iktidara bağlı olmaması, diğer yandan da kendi ülkesi içinde son sözü söyleyebilmesi olmaktadır (Turhan, 2003: 9). Egemenlik, devletin hem varlık şartı hem de kurucu unsurudur. Devlet, hukuku sınırsız bir biçimde oluşturma iktidarına sahip egemen güçtür. Bir devletin ülkesi, onu yöneten egemen gücün hukuki varlığının ve kurallarının yayıldığı alandır. Bu alanda yasa koyma yetkisi devletin tekelindedir. Bu tekel, tüm yurttaşların ortaklaşa yarattığı bir hukuksal yapıyı ve siyasal kültürü kapsar (Kia, 2006: 15, 16).

Schmitt'e göre, egemenliğin "en üstün, hukuken bağımsız ve asli güç" olarak tanımlanması çok çeşitli siyasi çıkarılara hizmet edebilir. Bu ifade gerçeğe uygun bir ifade değildir, çok anlamlıdır ve bu yüzden uygulamada ya son derece faydalı ya da tamamen değersizdir. Siyasi gerçeklikte, karşı konulamaz, doğal hukukun kesinliğince işleyen, "en üstün" ya da "en büyük" olarak tanımlanabilecek bir güç yoktur (Schmitt, 2002: 24).

Devlet, toplumdaki düzeni sağlamak amacıyla olduğundan zor kullanma gücüne sahiptir. Bu durum, devletin egemen olmasından kaynaklanır. Ancak, devlet bu gücü kullanırken sınırsız bir anlayışla hareket etmemelidir. Devlet, güce dayalı olarak gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerinde toplum tarafından haklı bulunabilecek sebepler ortaya koymalıdır. İşte burada "meşruiyet" kavramı kendisini göstermektedir. Meşruiyet, yapılan işlemi haklı kılan dayanaktır. Devletin zor kullanarak bir takım faaliyetler ortaya koyması, bu faaliyetlerin toplum yararına gerçekleştirildiğine yönelik olarak toplumun ikna olması meşruiyetin gereğinin yerine getirildiği anlamına gelir. Böylece devlet, egemenlikten kaynaklanan yetkilerini kullanırken meşruiyet sınırı ile karşı karşıya gelmiş olur.

3. 1. 1. Niccolo Machiavelli : (1469-1527)

Machiavelli devlet birliği fikrini siyasal düşünce tarihine armağan eden kişidir. Bu nedenle modern devletin başlangıcı ona dayanmaktadır. Machiavelli, İtalya'yı tek bir çatı altında toplamak için her yolu denemiştir. Düşünür, modern siyaset fikrinin başlaması açısından da çok önemlidir. Machiavelli siyasetin, koşullara göre hareket faaliyeti gerektiren bir durum olduğunu ifade etmiştir, yani siyaseti pratik bir araç olarak görmüştür.

Modern egemenlik modern anlamıyla ilk kez Machiavelli tarafından ifade edilmiştir. Machiavelli egemenin, kendi gücüne dayanarak zor kullanması gerektiğini belirtmiştir. Düşünür, egemenliği bir olgu olarak görmüş ve açıklamaya çalışmıştır. Ancak, bu olguyu kavramlaştırmamıştır (Koçak, 2006: 73, 74).

Machiavelli'e göre insanlar Rönesans'la birlikte dünyayı bilimsel olarak bilebilme, değiştirebilme gücüne erişmişlerdir. İnsanın varlık nedeni artık yalnızca Tanrı'nın varlığını temsil etmekten ibaret değildir. Machiavelli, siyasi iktidarda bulunan hükümdarın kişiliğinde Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisini görmeyi reddetmektedir (Machiavelli, 1998: 10). Egemenlik Machiavelli ile birlikte dinsel alandan soyutlanmıştır ve seküler bir anlayış çerçevesinde değerlendirilmiştir. Düşünür, dinin devlet denetiminde olmasını istemiştir ve Batı'da seküler dönemde çok etkili olmuştur. Kilisenin gücünün kırılması noktasında katkıları olmuştur. Dinin toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmasını savunmuştur.

Machiavelli'e göre, hükümdar egemenin kendisidir. Ona göre devletin anlamında hükümdarın gücü saklıdır ve bu gücü durduracak ne bir hukuk ne de başka bir güç vardır. Machiavelli, siyasetin tanrısal bir iyilik anlayışına göre belirlenmesi inancını yıkmıştır. "Bütün iktidarların kaynağı Tanrı'dır" düşüncesinden kopuşun simgesi olarak görülmektedir (Koçak, 2006: 75, 76). Düşünür, Orta Çağ'ın skolastik düşüncesinden ayrılarak, tarihi gerçeklerin dikkate alınmasının önemi üzerinde durmuştur. Görüşlerinde realist olmaya özen gösterip, metafizik düşüncelerden uzak durmuştur (Okandan, 1976: 517). Machiavelli, Orta Çağ ile bağlantıyı kesip, onun ahlak ve din anlayışının yerine siyaseti etkisine alan yepyeni bir sistem getirmiştir (Akat ve Dinçkol, 2009: 76). Somut gerçeklikler Machiavelli'in düşüncelerinde önemli bir yer edinmiştir.

Machiavelli, devleti kendine özgü bir güce dayandırmaya çalışmıştır. Devletin, ahlaki ve hukuki değil, siyasi bir varlık olabileceğinden bahsetmiştir. Machiavelli'e göre, devletin amacı ve varlığı her şeyden önemlidir. Devletin amacı, devletin bütün işlemlerini meşru kılmaktadır. Ahlaki ve dini değerler, devletin amacı ile ilgili işlemleri sınırlayamaz. Ahlaki ve dini esaslardan ancak siyasi amacın gereklerine göre yararlanılır (Okandan, 1976: 518). Machiavelli devletin, devamını sağlayabilmesi için her türlü aracı kullanabileceğini ifade etmiştir.

Machiavelli'e göre, yenilikçi bir hükümdar gücünü kendinden almalıdır. Yani, girişimlerini yürütmek için itaat edilmeyi istemek yerine zora başvurmalıdır. Hükümdar bu şekilde hareket ettiğinde başarısızlığa uğrama ihtimali çok azdır (Machiavelli, 1998: 107). Düşünüre göre, akıllı bir hükümdar, kendinden önceki dönemlerde ünlü kahraman bir hükümdarı kendine örnek alıp, onun işlerini, bütün davranışlarını göz önünde bulundurup ve bunları kendine kural edinmelidir. Bu durum, hükümdarın şan ve şeref kazanmasına katkıda bulunacaktır (Machiavelli, 1998: 175, 176). Machiavelli'in bu konudaki fikirleri dikkate değer niteliktedir. Zira toplum her zaman geçmişindeki başarılı hükümdarları fikirleriyle benimsemiştir. Bu nedenle, iktidarda bulunan bir hükümdarın geçmişte başarılı olmuş ve toplumda derin etkiler bırakmış bir hükümdarı örnek alarak hareket etmesi, kendi başarısı ve devletin devamlılığı bakımından son derece önemli olacaktır.

Machiavelli'e göre insanlığa, dürüstlüğe, sadakate inanan bir kişi bunlara inandığı için bir kayba uğrarsa bu kayıp o kişinin kendi özel kaybıdır. Ancak, bir hükümdar insanlığa, dürüstlüğe, sadakate inanıp kaybı göze almamalıdır çünkü bu kayıp, hükümdarın kişisel kaybı değildir, bütün bir ulusu riske atmış olmaktadır. Ulusun binlerce yıllık bir mücadele ile elde etmiş olduğu başarıları, sırf o hükümdar hakkında

insaniyete inanmıştı denilsin diye tehlikeye atılması doğru bir şey değildir (Machiavelli, 1998: 38). Machiavelli burada hükümdarın, egemenlik yetkisini kullanırken dürüstlük, sadakat gibi durumlarla kendini sınırlamaması gerektiğini ifade etmektedir.

Machiavelli'e göre, yasaların ve anayasanın öngördüğü ölçüde devlete saygı duyulur. Yani toplumdaki bozukluklar hukuki tedbirlerle giderilebilecektir. Bu doğrultuda, yasalar ne kadar mükemmel olursa, devlet o ölçüde güvenlik içinde olacaktır. Machiavelli bütün ağırlığını siyaset tekniğine vermiştir ve bu yüzden siyaseti çeşitli iradelerin, hırsların, zekâların çatışma alanı olarak görmüştür (Akat ve Dinçkol, 2004: 83). Düşünür, iktidarda kalabilmenin şartı olarak yasaları ve zor kullanma gücünü göstermiştir.

Düşünür, mülküne ve belli bazı özgürlüklere sahip halka fazla özgürlük vermenin yararlı olmayacağını çünkü düzenin bozulacağını belirtmektedir. Diğer taraftan prence de yasalar dışında geniş serbesti tanınmaması gerektiğini, aksi durumda prensin tiranlığa özeneceğini ifade etmektedir. Machiavelli'e göre en uygun yol, kralın koyduğu yasalarla toplumsal dengeyi sağlamasıdır. Yani Machiavelli, değişik güçlere iktidara tam bir katılma hakkı tanımayan, son sözün kralda olduğu mutlu bir yönetim biçimi düşünmektedir. Bu nedenle de zaman zaman prensten, bazen de halktan yana gözükmektedir. Bu tutarsızlık, halkla kral arasındaki dengeyi salt hukuk yolu ile kurmaya çalışmasından kaynaklanmaktadır (Akat ve Dinçkol, 2004: 83).

Machiavelli, topluma güvensizlik duyarak bireyi ve toplumu siyasal iktidarın aracı kılmıştır ve egemeni mutlak, sınırsız, bir ve bütün olarak tanımlamıştır. Machiavelli, ahlaki ve kültürel yaşamın evrensel meşruiyet ilkeleri yerine siyasal iktidarın birliği ve bütünlüğünü öncelemiştir. Düşünür, ortak iyi ilkesini salt egemenin iradesine bırakmıştır ve egemeni sınırlandıracak hiçbir gücü kabul etmemektedir. Amaç-araç ilişkisinde zor, baskı ve gücü önceleyen, itaat olgusunu pasif bir boyun eğmeye dönüştüren kurucu meşruiyet anlayışı Hobbes'un toplum sözleşmesi teorisiyle güçlendirilerek sürdürülmüştür (Çetin, 2003: 74).

3. 1. 2. Jean Bodin : (1530-1596)

Egemenlik kavramının ilk bilimsel açıklamasını yapan kişi Bodin'dir. Bodin'in amacı, devletin hukuki bağımsızlığını özellikle Papalık iktidarına karşı korumaktır. (Tikveş, 1982: 99) Bodin'e göre, "üstün emretme gücü" olan egemenlik hiçbir şekilde sınırlandırılmaz. Belirli şartlar altında hükümdara verilmiş egemenlik, egemenlik değildir. Toplumdaki diğer bütün kurumlar egemenin izin verdiği ölçüde vardır. Yani egemene bağlıdır (Koçak, 2006: 83). Bodin, egemenliğin sahibi olan hükümdarın veya halkın ölümsüz olan Tanrı dışında hiç kimseye hesap vermek zorunda olmadığını belirtmektedir (Tunçay, 2005: 186). Bodin, egemenliği her şeyin üstünde kılmıştır.

Bodin'e göre egemenlik, bir devlet tarafından yetkilendirilen mutlak ve daimi güçtür. "Daimi" olarak tanımlanmasının nedeni, mutlak gücün bir kişiye ve bir grup insana belirli bir süre için verilmesinin de mümkün olmasıdır. Bu süre dolunca bu kişiler yeniden vatandaş olurlar. Gerçek egemen, güce daima sahip olandır (Bodin, 2010: 845). Bodin'e göre, kralın bir doğal bedeni bir de siyasal bedeni vardır. Kralın doğal bedeni ölür ama siyasal bedeni ölmez. Bodin'in bu değerlendirmesini, hükümetler geçici ama devlet süreklidir şeklinde yorumlayabiliriz.

Bodin'in egemenlik tanımında "mutlak güç" ifadesini kullanmasının nedeni, egemenliğin bir prence koşulsuz olarak verilmesinin gerekliliğini belirtmektir. İnsanlar veya devletin ileri gelenleri koşulsuz olarak kendi seçtikleri bir kişiye egemenliği vererek istediği gibi yönetmek üzere mülkleri ve insanları ona teslim edebilirler. Tanrı'nın ve doğanın kanunları dışında, koşullu olarak bir prence verilen egemenlik gücü ne tam anlamıyla egemen ne de mutlak olur (Bodin, 2010: 846, 847). Egemenliğin bir koşula dayandırılması, ona sınır koyulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Bodin egemenliğin sınırsız olması gerektiğine vurgu yapmış olmaktadır.

Yönetimler değişir ancak, egemenlik aynı kalır. Siyasal toplumun sürekliliği düşüncesi egemenliği de sürekli kılar. Sürekli olan egemenlik aynı zamanda mutlaktır, başkalarından emir almamaktır. Egemen güç, yasayı toplum için yapar. Bu nedenle, ne kendinden önce yapılmış yasalarla, ne de kendi yaptığı yasalarla bağlıdır (Göze, 2007: 126). Yani, egemenlik yasa ile sınırlanamaz. Çünkü yasa egemenin emridir ve insanın kendi emriyle kendisini sınırlaması düşünülemez (Koçak, 2006: 84). Bodin'e göre, egemenliğin sınırlandırılması egemenliğin doğasına aykırıdır. Egemen otorite, Tanrı'dan sonra kendisinin üzerinde hiçbir gücü tanımaz (Beriş, 2006: 34).

Düşünüre göre, egemen güç parçalanmaz ve bölünmez bir güçtür. Egemen gücün en önemli yetkisi, kanunları yapmak demek olan "yasama yetkisi"dir. Bu yetkiyi sınırlayan pozitif bir husus mevcut değildir. Gelenekler bile sınırlayıcı rol oynayamaz. Geleneklere de aykırı kanunlar yapılabilir (Okandan, 1976: 528). Düşünüre göre, prens egemendir ancak asla egemenliğin kendisi değildir çünkü egemenlik süreklilik kavramını bünyesinde barındırmaktadır.

Bodin egemenliğin mutlak ve sınırsız olduğunu belirtse de, hükümdara bir takım sınırlar koymuştur. Bunlardan birincisi, Tanrı'nın koyduğu yasalara uyma zorunluluğudur. İkincisi, özel mülkiyete saygıdır. Yani hükümdar, doğal hukukun gereği olarak yurttaşların özel mülkiyetlerine saygı göstermelidir.

Bir diğeri de "ahde vefa"dır. Yani hükümdar, yurttaşların kendi aralarında yapmış oldukları sözleşmelere saygı göstermelidir. Ancak bu sınırların bir geçerliliği yoktur. Çünkü kral bu sınırlara aykırı hareket ettiğinde onu cezalandıracak bir mekanizma yoktur (Koçak, 2006: 86, 87). Bodin'e göre devlet, birçok ailenin ve bu ailelere ortak olan şeylerin egemen güç tarafından adaletle yönetilmesinden oluşur. Yani devlet aileden oluşur. Bu nedenle, özel mülkiyetin yok edilmesi ailenin yok edilmesi anlamına gelmektedir ve bu durum, devletin ortadan kalkması sonucunu doğurmaktadır.

Bütün bu sınırlamalar Bodin tarafından, egemen gücün sınırsız olma niteliğinde değişiklik yapacak mahiyette karşılanmamışlardır. Yani egemen güç, pozitif hukuk düzeninde yine sınırsız güç olma niteliğini korumaktadır. Bu gücü zorlayacak bir dünyevi güç Bodin tarafından düşünülmemiştir (Okandan, 1976: 529). Bodin, egemen güce sınır koyarken egemen gücün bu sınırları ihlal ettiğinde ne gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalacağı noktasında somut veriler ortaya koymadığından, belirtmiş olduğu sınırlamalar da egemen güç için bir anlam ifade eder nitelikte olmamıştır.

Bodin'in, egemen gücü sınırsız ve sürekli bir güç, hükümdarı da sınırsız ve sürekli güce sahip kimse olarak sunmasının nedeni, Fransız monarşisinin sınırsız yapısına bilimsel bir dayanak sağlamaktır. Hükümdar, halkın rızası olmadan kanun yapabilir ve bu kanunlara da uymak zorunda değildir. Ama bireyler, kanunlara uyacaklarını yeminle belirtmek zorundadırlar (Okandan, 1976: 528). Bodin'in egemenlik kavramı, Avrupa'nın 16. yüzyılda ulus devletlere ayrılmasından ve mutlak krallıklarla sosyal sınıflar arasındaki mücadeleden doğmuştur (Scmitt, 2002: 24). Bodin Fransız kralının merkezleştirilmiş otoritesinin güçlendirilmesi ihtiyacına inandığı için egemenlik üzerinde durmuştur (Özman, 1964: 55).

Bodin prensin, tebaaya veya halka karşı sorumluluğunun, verdiği sözün yerine gelmesinin halkın çıkarına olduğu sürece devam edeceğini belirtmiştir. Ancak, acil gereksinimler söz konusu olduğunda prensin bağlılığının sona ereceğini ifade etmiştir (Scmitt, 2002: 16). Bodin, egemen gücün halkın çıkarına göre hareket etmesi gerektiğini ifade ederken de tutarlı bir çıkarımda bulunmamaktadır. Çünkü egemen güç, gerektiğinde halka bağlılığını geri plana atabilecektir.

Bodin'e göre devlet, bir dizi ailenin ve bunların ortak sorunlarının egemen bir güç yardımıyla, doğru bir düzenle yönetimidir. Devletin doğru bir düzenle yönetilmesi onu bir grup hırsız ve korsandan ayırır (Bodin, 2010: 846). Düşünürü göre, iyi bir düzene sahip bir aile aslında devletin gerçek görüntüsünü yansıtır. Ailenin iç düzeni egemen otorite ile karşılaştırılabilir. Aileler doğru yönetilirse devlette de her şey yolunda gider (Bodin, 2010: 846). Düşünürü göre, ailede baba ne ise devlet yönetiminde de kral aynı anlama gelmektedir. Bodin, babaya itaati öğrenenin devlete de itaat edeceğine inanmıştır.

Bodin, tüm yöneticilerin kutsal ve doğal hukuka bağlı olduğunu, bunlara karşı gelmenin Tanrı'ya karşı gelmekle bir olduğunu belirtmiştir. Adaleti sağlamak yasanın göreviyse, yasa da prens tarafından oluşturulduğundan ve prens de Tanrı'nın vekili olduğundan prensin yasası, aslı olan Tanrı'nın yasasına uygun olmalıdır. Yasayı yapmak tek kişinin tekelindeyse, yönetim de tek kişide olmalıdır ve bu yönetimin şekli de monarşidir (Akat ve Dinçkol, 2004: 87). Bodin'e göre tek bir Tanrı vardır ve bu nedenle siyasi iktidar da tek kişinin elinde olmalıdır. Kralların, yetenekli insanları etraflarında toplayacaklarını ifade etmiştir. Egemenliğin süreklilik, bölünmezlik, devredilmezlik gibi özelliklerinin hepsi monarşide mevcut olduğundan, Bodin monarşiyi egemenliğe en uygun yönetim şekli olarak görmüştür.

Bodin'e göre egemen, vatandaşları için kanun yapan, mevcut kanunları kaldıran ve eskimiş kanunları düzelten kişidir. Bu nedenle, egemenin ayırıcı özelliği başka bir kişiden emir almamasıdır. Bir kanuna veya kişiye tabi olan hiç kimse bunları gerçekleştirmez. Bu nedenle kral kendi kanunlarına bile tabi değildir. Dünyadaki tüm hükümdarlar yalnızca ilahi ve doğal kanunlara tabidir. Hükümdarlar bu kanunlara tabi olmazlarsa Tanrı'ya ihanet ve isyan etmiş sayılırlar. Hükümdarın mutlak gücü Tanrı'nın ve doğanın yasalarına kadar ulaşamaz (Bodin, 2010: 846).

Bodin'in egemenliğinin iki temel özelliği bölünmezlik ve sürekliliktir. Bu iki özellik açısından Bodin'in siyasi iktidar düşüncesi Machiavelli'in düşüncesinden farklıdır. Machiavelli, siyasi iktidarın bölünmezliğini kavramsal biçimde dile getirmediği düşünmüştür ve Machiavelli'de hükümdarın siyasi iktidarı iki düzlemde bölünmez bir nitelik arz etmektedir. Yani, siyasi iktidarı başka güç odaklarıyla paylaşmadığı gibi, siyasi iktidara Tanrısal kaynakta da ilke aramaz. Machiavelli'e göre siyasi iktidar, yalnız ve yalnız hükümdarın somut eylemlerinin tümü olarak mutlaktır. Oysa Bodin'in düşündüğü siyasi iktidar, başka güç odaklarıyla paylaşılmama noktasında bölünmez bir niteliktedir (Akal, 1995: 67). Egemenliğin sürekliliği noktasında Bodin'in düşüncesi, "Kral öldü yaşasın kral" anlayışı üzerine oturmuştur.

Bodin otoriter bir düşünürdür çünkü özel alan ve kamusal alan ayrımı yapmıştır. Düşünürü göre, özel mülkiyetin yok edilmesi aileyi ortadan kaldırır ve bu durum da devletin ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır. Egemen devletin belirmesi Bodin ile başlamıştır. Bodin, asıl egemenlik kavramına geçişi sağlayan düşünceleri ortaya atmıştır. Bunu yapmış olmasına rağmen, egemenliği tanrısal bağlarından tam olarak koparamamıştır. Egemenliği tanrısal bağlarından tam olarak koparan kişi Hobbes olmuştur. Hobbes egemenliği halka dayandırarak laikleştirmiştir.

3. 1. 3. Thomas Hobbes : (1588-1679)

Bodin'de egemenlik, Tanrısallıktan tam anlamıyla soyutlanamamıştır. Bu nedenle egemenlik, eksik unsurlu bir güç olarak tanımlanmıştır. Toplum sözleşmesi kuramı, egemen gücü, Tanrı yerine toplumla bağlantılı kılmıştır. Böylece egemen güç, consensus ile eksiksiz bir hale gelmiştir. Toplum sözleşmesi ile soyut olan bu güç, varlığını yönetilenlerin rızasına dayandırmıştır. Bu durum, ulus egemenliğine açılan bir yol olmuştur (Akal, 1995: 84). Hobbes, Bodin'in eksikliğini aşmıştır ve toplum sözleşmesi kuramıyla modern egemenliğin doğmasına sebep olmuştur. Hobbes toplum sözleşmesi ile kralın kral olma meşruiyetini halka dayandırmıştır ve bunun sonucunda laiklik ortaya çıkmıştır.

1642'de İngiltere'de parlamentocularla kral arasında bir iç savaş başlamıştır ve ülke kargaşa ortamına girmiştir. Hobbes da tıpkı Machiavelli ve Bodin gibi ülkenin içine düştüğü bunalımdan ancak mutlakıyetle kurtulabileceğine inanmaktaydı. Onu diğerlerinden ayıran, sözleşme düşüncesidir. Mutlakıyeti savunan düşünür, kurduğu hukuki ve felsefi sistem bakımından Machiavelli ve Bodin'den daha tutarlı olmuştur (Akat ve Dinçkol, 2004: 89-90).

Hobbes, gerçek hayatta hiçbir zaman gerçekleşmemiş bir varsayımdan hareket ederek teorisini oluşturmaya çalışmıştır. Bu durum, Hobbes'un düşüncelerinin daha vurgulu biçimde ifade edilmesine imkân sağlamıştır. Hobbes'a göre, insanlar devletsiz bir ortamda kendi başlarına yaşamaktaydılar. Bu doğal dönemde değişik güç dengeleri olduğundan, bireylerin üzerinde başkaları ciddi tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü bu dönemde insanlar güvensiz bir ortamda yaşadıklarından her an özgürlüklerine yönelik müdahaleler gerçekleşme imkânı olabilmekteydi. Güçlü insanlar diğerleri üzerinde tehdit oluşturmaya başlayınca Hobbes çözümü sunmak için modelini oluşturmaya başlamıştır (Hakyemez, 2004: 31, 32).

Hobbes'a göre; doğal yaşama halinde insanlar arasında doğal ve hukuki eşitlik vardır. İnsanların hepsi her şey üzerinde eşit hak sahibi oldukları için aynı şeyler üzerinde aynı isteklere sahip olmaları gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu da, insanlar arasında sürekli çatışmalara sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla herkes birbirine düşman kesilmektedir ve birbirlerinin saldırılarına karşı kendilerini savunmak zorunda kalan insanların varlıkları tehlikeye girmektedir. Adalet ve hak gibi kavramlar doğal yaşama halinde söz konusu değildir. Düşünüre göre, bu çatışmaya son vermek için insanların, her şey üzerinde sahip oldukları sınırsız özgürlüklerinden vazgeçmeleri gerekmektedir. Bu vazgeçme, genel ve eşit olmalıdır. Yani, herkes aynı anda bunu yapmalıdır. Vazgeçme tek başına yeterli değildir. Barışın sağlanması için bu vazgeçme ile birlikte insanları koruyup güven altına alacak bir güce ihtiyaç vardır ki, bu da devlettir. İnsanlar devleti oluşturmakla kendi iradelerini tek bir irade haline getirmiş olmaktadırlar. Bunu da sözleşme ile yapmaktadırlar (Okandan, 1976: 75-77).

Hobbes'un egemenliği sözleşme ile kurulmuştur ve egemen güç bu sözleşmenin tarafı değildir. Egemen güç, sözleşmenin tarafı olursa belli bir yükümlülük altına girmiş olur. Oysa egemen güç, kendisinden başka hiçbir güce boyun eğmemektedir (Beriş, 2006: 36). Görüldüğü gibi, egemen gücün mutlaklığı konusunda Hobbes da Bodin ve Machiavelli ile benzer düşünceler ortaya koymuştur. Hobbes her ne kadar egemenliği Tanrısallıktan tamamen koparıp laikleştirme noktasında başarılı bir düşünür olsa da, kendi döneminin koşulları çerçevesinde egemenliğe bakış açısıyla Bodin ve Machiavelli ile paralellik gösteren düşüncelere sahip olmuştur.

Hobbes'a göre insanlar, doğal yaşamın yarattığı savaş hali ve güvensizlik duygusundan kurtulmak için devleti oluşturur (Saylan, 1978: 17). Düşünüre göre devlet, insan aklının bir eseridir. Genel ve ortak güvenin, barış ve düzenin sağlanması için devletin sınırsız, bölünmez bir güce sahip bulunması gerektiğini ileri sürmüştür. İnsanların da bu güce kayıtsız şartsız bağlı olması gerektiğini belirtmiştir. Sınırsız güç sahibi olan devlet karşısında insanların hiçbir hakkı yoktur. Kaynağını insanların yaptığı sözleşmede bulan devlet gücü, ne şekilde kullanılırsa kullanılsın sınırsız olma niteliğine sahiptir. Sözleşmeyi yapanlar için bu güce kayıtsız şartsız itaat ve bağlılık söz konusudur. Yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kapsayan bu sınırsız gücü insanlar denetleyemez, onun emirlerini tartışma konusu yapamaz, ona karşı gelemez. Bu nedenden meydana gelen direnmeler meşru değildir (Okandan, 1976: 547).

Hobbes'a göre egemenliğe sınırlama getirmek egemenliğin mutlaklığı ile çelişir. Dolayısıyla, egemenliğin ne egemenin kendisi ne de toplum tarafından sınırlandırılması mümkündür (Beriş, 2006: 37). Hobbes egemen gücü, toplumda yasayı yapan, kaldıran, değiştiren tek güç olarak belirtmektedir. Bu çerçevede, egemen güç kendi yaptığı yasalarla bağlı değildir (Göze, 2007: 141). Yani, devletin sahip olduğu sınırsız güç, uygulanmakta olan kanunlarla sınırlanamaz. Egemen güç sadece doğa kanunlarına, akla ve aklın kanunlarına tabidir (Okandan, 1976: 547). Hukuku oluşturan, egemen gücün kendisidir. Bu nedenle egemenliğin hukukla sınırlandırılması düşünülemez (Koçak, 2006: 95).

Egemen güç, bireyin varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan yaşama hakkını garanti altına alıyorsa, bu güce itaat edilmesi gerekir. Ancak egemen gücün koruyuculuğu ortadan kalkarsa bireyin de itaat yükümlülüğü ortadan kalkacaktır (Koçak, 2006: 95). Yani, egemen güç sınırsızdır ama bireyin yaşamını korumalıdır, bireyin yaşamını tehdit edecek düzenlemelere herkesin direnme hakkı ve itaatsizlik özgürlüğü

vardır (Hakyemez, 2004: 33). Burada Hobbes, egemen gücü bireyin yaşama hakkının korunması ile sınırlandırmaktadır. Ancak tabii ki bu sınırlandırmanın ne derece etkili olabileceği tartışılabilir niteliktedir. Çünkü egemen güç, sahip olduğu sınırsızlık yetkisinin kisvesi altında bireylerin yaşama hakkına dahi müdahalelerde bulunabilecektir. Toplumsal düzenin sağlanması noktasında bireyin yaşama hakkına müdahaleler yapılabilmektedir.

Hobbes'a göre, egemen güç ortadan kaldırılırsa devletin de sonu gelmiş olur ve insanların yaşadığı kargaşa ortamı geri döner. Bu nedenle Hobbes, egemen yöneticinin sahip olduğu mutlak hakkın, yurttaşların payına düşen itaat kadar devletin yönetimi için önemli olduğunu belirtmiştir. İtaat olmadan yönetim bir anlam ifade etmeyecektir ve dolayısıyla devlet de kurulamayacaktır (Hobbes, 2007: 95). Hobbes'un toplumdan beklediği bu itaatin gerçekleşmesi için de egemenin, sahip olduğu gücü toplumu yönetirken ve toplumsal düzeni sağlarken adaletli bir şekilde kullanması gerekmektedir. Egemen gücün varlığı halinde dahi insanlar kendilerini güvende hissetmiyorlarsa, egemen gücün ve devletin varlığı tehlikeye girmiş olacaktır.

Hobbes'un toplum sözleşmesi, bireylerin tüm hak ve özgürlüklerinden vazgeçtikleri bir kulluk ve boyun eğiş anlaşmasıdır. Toplumsal irade siyasal iktidarın iradesinde erir ve yok olur. Egemenin iradesi sınırsızdır ve mutlak ve kutsal olan egemenin dışında ya da üstünde hiçbir güç yoktur. Egemenin bu gücünün parçalanmasını düşünmek ise imkânsızdır (Çetin, 2003: 76). Machiavelli ve Hobbes'un yaptığı, devletin mutlak iktidarı üzerine inşa edilen kurucu meşruiyet kuramında siyasal iktidar, meşruiyet yasasıyla kendini bağlı hissetmez. Çünkü siyasal iktidarın yasası kendisinin mutlak, bölünmez ve sınırlandırılmaz olduğudur (Çetin, 2003: 76).

Hobbes'a göre, insanların güçlerinin en büyüğü, insanların çoğunluğunun kendi rızalarıyla gerçek veya tüzel bir kişide topladıkları güçlerden oluşur. Bir kişi, bütün bu bireysel güçlerin toplamını kendi iradesine göre kullanmak yetkisine sahip olur. Devletin gücü de bu şekilde oluşur. Bir insanın çok sayıda insan tarafından sevilmesini veya o insandan korkulmasını sağlayan nitelik de güçtür. Bu güç, insanların yardım ve hizmetini elde etmeye yarayan bir araçtır (Hobbes, 1993: 68, 69).

Hobbes, toplumdaki egemen gücün sorumluluğunu insanlara neyin adil, onurlu, iyi ve neyin adaletsiz, onursuz ve kötü olduğunu göstermesi olarak açıklamaktadır. Bu konudaki kuralları ve ölçütleri egemen gücün belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu kurallar, egemen gücü elinde tutanın emirlerini yansıtan medeni yasaları oluşturmaktadır ve medeni yasalar, yurttaşların gelecekteki eylemleri hakkında egemen güç ile donanmış kişinin verdiği emirlerden oluşmaktadır (Hobbes, 2007: 92).

Hobbes, insanoğlunun toplum haline gelmeden önce başıboş bir şekilde yaşadığını ifade etmiştir ve böyle bir ortamda "insan insanın kurdudur" demiştir. Düşünür, "insan insanın kurdudur" anlayışından yola çıkarak bir düzen sağlanmasını ve insanların birbirlerini öldürmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun sonucunda da devlet ortaya çıkmıştır. Toplum sözleşmesi, dayanağını halktan aldığı için modern anlamda devleti ortaya çıkarmıştır. Kanaatimizce, modern anlamda devletin ortaya çıkması bile insanları birbirlerinin kurdu olmaktan kurtaramamıştır. Toplumda yasalar olsa bile insanların birbirlerinin yaşam hakkını ihlal etmelerinin önüne çok fazla geçilememektedir. Devlet dahi bireylerin yaşam hakkını ihlal eden duruma gelebilmektedir.

3. 1. 4. Jean Jacques Rousseau : (1712-1778)

Rousseau, egemenliği genel iradenin kullanılması olarak tanımlamaktadır. Rousseau'ya göre bu genel irade, bireyin sahip olduğu özel iradeden oluşur ve daima iyiyi, doğruyu gösterir. Bahsedilen bu genel irade kanun biçiminde ortaya çıkar (Teziç, 1991: 94). Rousseau'ya göre, sadece genel iradenin kendisinde olan egemenlik hiçbir zaman devredilemez ve bölünemez. Egemenliği kullanım alanına göre bölen siyasetçileri kıyasıya eleştirmiştir. Egemenliğin bölünmesini, biri sadece gözlere, diğeri kollara, bir diğeri ayaklara sahip birçok bedenden tek bir insan yaratmaya benzetmiştir. Egemenliğe sahip olan iktidar, bütünüyle kutsal ve dokunulmazdır (Teziç, 1991: 147). Rousseau'ya göre egemenlik gücü, geçici de olsa başkasına bırakılamaz. Aksine bir durum söz konusu olursa, genel iradenin ortadan kalkmasının söz konusu olacağını belirtmiştir (Okandan, 1976: 584).

Hiçbir düşünür, doğa durumunda görece eşitsizliklerin var olduğunu yadsımamıştır ancak, bu eşitsizliklerin hiçbirinin bireyleri bir başkasının egemenliği altına sokacağını da kabul etmemiştir. Çünkü doğa hiç kimseye başkasını otoritesi altına alma hakkı tanımaz. Bu nedenle, yöneticinin hakkı olan egemenlik de kaynağını yalnızca bir anlaşma ya da sözleşmeden alabilir. Rousseau'nun doğayı temel almasındaki amaç, toplumda eşitsizliğe yol açan bir gelişime karşı direnmeyi güçlendirmek ve yeni toplumu bir sözleşmeye dayandırmaktır (Rousseau, 2008: 9). Rousseau'nun da toplum sözleşmesini oluşturmasındaki temel amacı kendisinden önceki düşünürlerin amaçlarına yakın niteliktedir. Hemen hemen hepsinde ortak nokta, insanlar arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve doğal hakları korumak olmuştur.

Rousseau'ya göre devletin birliği varlığını, insanların aralarında serbestçe yaptıkları sözleşme sonucu kişisel iradelerini birleştirerek meydana gelmesini sağladıkları genel iradede bulmaktadır. Sosyal

sözleşme ile sözleşmeyi yapan insanlar iradelerini genel irade denilen tek bir iradenin yönetimi altında birleştirerek kolektif bir iradenin meydana gelmesini sağlamaktadırlar. Devletin birliği de varlığını bu kolektif iradede bulmaktadır. Rousseau'ya göre sosyal sözleşmeyi yapanlar kendi güçlerini, bir üstün gücün meydana gelmesini sağlayacak şekilde birleştirmişlerdir. Bu üstün güç, sözleşmeyi meydana getiren kolektif varlığa, halka ait bulunmaktadır. Böylece Rousseau, tek kişinin egemenliği yerine halkın egemenliğini dikkate almıştır. Böylece özgürlüğün korunacağına ve devam ettirileceğine inanmıştır (Okandan, 1976: 583). Rousseau'ya göre bütün yurttaşların haklarını egemen olana bırakması; egemeni, özgürlüğü savunma noktasında sınırsız bir güçle donatmaktadır (Teziç, 1991: 147).

Halka ait olan egemenlik gücü, genel irade ile kendisini açıklamakta, bu genel irade ile yönetilmektedir. Bu nedenle Rousseau genel iradeyi, her şeyden üstün kılmıştır. Ancak bazı hallerde tek bireyin iradesinin üstün olabilmesini, yani diktatörlüğü de mümkün görmüştür. Bunu olağanüstü hallerde özgü, uzun sürmeyen, belirli bir süre ile sınırlanması gibi koşullarda dikkate almıştır. Örneğin, devletin varlığını tehlikeye sokan önemli ve tehlikeli hallerin meydana gelmesinde tek bireyin iradesinin üstün olması, yani diktatörlük söz konusu olabilir. Rousseau'ya göre, devletin varlığını tehlikeden uzak olarak koruma ve devam ettirme halkın isteğini ve amacını yansıtmaktadır. Bu istek ve amacın varlığını gerekli kıldığı diktatörlükte, genel iradenin arzusuna aykırı bir durum görülemez. Bu gibi durumlarda, diktatörlük genel iradenin isteğine ve amacına uygun hareket etmiş olmaktadır (Okandan, 1976: 583, 584). Görüldüğü gibi Rousseau otoriter bakış açısına sahip olan bir düşünürdür. Otoriterliğinin yanında halkın iradesine verdiği önem demokratik yanının da olduğunun göstergesidir.

Rousseau, genel iradenin yanılmaz olduğunu ve bununla birlikte egemenliğin devrinin ve sınırlandırılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Düşünürüne göre, egemeni sınırlamak onu yok etmekle eş değerdedir. Çünkü egemen olan varlığın kendisinden daha üstün bir varlık kabul etmesi tutarsız bir durum oluşturur. Rousseau 18. yüzyılda demokratik egemenliğin mutlak olduğunu ciddi anlamda savunmuştur (Hakyemez, 1995: 80). Mutlaklık ile demokratikliğin bir arada olup olamayacağı da tartışılabilir niteliktedir.

Rousseau'ya göre egemenlik gücü temsil edilemez ve temsil amacı ile kullanılamaz. Doğrudan doğruya halk tarafından kullanılması ve halk tarafından alınan kararlarla yönetilmesi gerekmektedir. Düşünürüne göre, egemenlik gücünün yanılması da düşünülemez. Çünkü egemenlik gücü daima genel yarara yönelmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda egemenlik gücü mutlaktır. Mutlak olmakla beraber, sosyal sözleşmenin belirttiği sınırları aşabilmesi mümkün değildir (Okandan, 1976: 584).

Rousseau, egemenlik yetkisinin kullanılmasını halka bırakmıştır ve bu durum demokrasi açısından son derece önemlidir. Her ne kadar sınırsız, mutlak egemenliği savunmuş olsa da halkın iradesine önem atfederek egemenlik yetkisini bir anlamda bu irade ile sınırlandırmıştır. Ayrıca Rousseau, egemenlik gücünün toplum sözleşmesinin belirttiği sınırları aşmaması gerektiğini belirtmiştir. Böylece insanların doğal haklarının korunması yine egemenliği sınırlayan bir durum olmuştur. Ancak Rousseau'nun bakış açısı, çoğunlukçu demokrasi anlayışını yansıtmaması bakımından eksik kalmıştır. Bireylerin her birinin iradesi değil de çoğunluğun iradesinin esas alınması toplumda azınlıkta kalan kesimin egemenliğin kullanımında etkili olmasına imkân tanımamıştır. Yani Rousseau toplumu esas almış bir düşünürdür.

4.SONUÇ

Egemenlik feodal dönemden mutlak monarşilere geçiş döneminde ortaya çıkmıştır. O dönemin koşullarından kaynaklanan değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Modern devletin yaşadığı dönüşüme paralel olarak egemenlik kavramı da bir değişim süreci geçirmiştir. Egemenlik soyut bir kavram olduğu için de tek bir değerlendirme içinde kalmamıştır, farklı bakış açıları çerçevesinde gelişimini sürdürmüştür. Egemenlik ilk ortaya çıktığı dönemde mutlak, sınırsız, bölünemez gibi nitelikleri bünyesinde barındırmıştır ancak, zamanla bu niteliklerinde de dönüşüm geçirmiştir ve sınırlı bir anlayış çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

Machiavelli, egemenliğin laikleşme sürecine önemli katkıda bulunmuştur ve modern devletin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Modern egemen devlet, kavramsal olarak değil ama olgusal olarak belirginleşmiştir. Dolayısıyla, egemen devlete ya da egemen krala karşı tepkiler belirmeye başlamıştır. Daha sonra modern egemen devlete karşı tepkiler geliştirilmiş olsa da, bu tepkiler devletin meşru egemen güçle donanmasını engellemeye yetmemiştir. Machiavelli'in ardından Bodin egemenliği kavramsal düzeyde ilk ortaya atan kişi olmuştur. Egemenlik Machiavelli'de olgusal olarak ele alınmıştır. Bodin'i Machiavelli'den ayıran en önemli nokta, egemenliği kavramlaştırmasıdır. Bodin, Fransız kralının merkezleştirilmiş otoritesinin güçlendirilmesi ihtiyacına inandığı için egemenlik üzerinde durmuştur. Bodin, egemen güce sınır koyarken egemen gücün bu sınırları ihlal ettiğinde ne gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalacağı noktasında somut veriler ortaya koymadığından, belirtmiş olduğu sınırlamalar da egemen güç için bir anlam ifade eder nitelikte olmamıştır. Bodin'in siyasal iktidar düşüncesi Machiavelli'in siyasal iktidar

düşüncesinden farklıdır. Machiavelli, siyasi iktidarın bölünmezliğini kavramsal bir biçimde dile getirmediği düşünmüştür. Bodin'e göre ise egemenliğin iki temel özelliği, bölünmezlik ve sürekliliktir.

Bodin, asıl egemenlik kavramına geçişi sağlayan düşünceleri ortaya atmıştır ama egemenliği Tanrısal bağlarından koparamamıştır. Egemenliği tanrısal bağlarından tam olarak koparan kişi Hobbes olmuştur. Hobbes egemenliği halka dayandırarak laikleştirmiştir. Hobbes, Bodin'in eksikliğini aşmıştır ve toplum sözleşmesi kuramıyla modern egemenliğin doğmasına sebep olmuştur. Hobbes toplum sözleşmesi ile kralın kral olma meşruiyetini halka dayandırmıştır ve bunun sonucunda laiklik ortaya çıkmıştır. Hobbes da tıpkı Machiaveli ve Bodin gibi ülkenin içine düştüğü bunalımdan ancak mutlakiyetle kurtulabileceğine inanmaktaydı. Onu diğerlerinden ayıran, sözleşme düşüncesidir. Mutlakiyeti savunan düşünür, kurduğu hukuki ve felsefi sistem bakımından Machiavelli ve Bodin'den daha tutarlı olmuştur. Hobbes her ne kadar egemenliği Tanrısal bağlardan tamamen koparıp laikleştirme noktasında başarılı bir düşünür olsa da, kendi döneminin koşulları çerçevesinde egemenliğe bakış açısıyla Bodin ve Machiavelli ile paralellik gösteren düşüncelere sahip olmuştur.

Machiavelli, Bodin ve Hobbes doğa durumunda görece eşitsizliklerin var olduğu gerçeğini yadsınamamıştır ancak, bu eşitsizliklerin hiçbirinin bireyleri bir başkasının egemenliği altına sokacağını da kabul etmemiştir. Çünkü doğa hiç kimseye başkasını otoritesi altına alma hakkı tanımaz. Bu nedenle, yöneticinin hakkı olan egemenlik de kaynağını yalnızca bir anlaşma ya da sözleşmeden alabilir. Rousseau'nun doğayı temel almasındaki amaç, toplumda eşitsizliğe yol açan bir gelişime karşı direnmeyi güçlendirmek ve yeni toplumu bir sözleşmeye dayandırmaktır. Rousseau'nun da toplum sözleşmesini oluşturmasındaki temel amacı kendisinden önceki düşünürlerin amaçlarına yakın niteliktedir. Bu düşünürlerin hepsinde ortak nokta, insanlar arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve doğal hakları korumak olmuştur.

Egemenlik yetkisinin sınırı da tarih boyunca en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Bu konuda farklı fikirler ortaya konulmuştur. Bir kısım düşünürler egemenliğin mutlak, genel, sınırsız bir anlayış çerçevesinde olması gerektiğini ileri sürerken, bir kısmı da egemenliğin sınırlı olması gerekliliğini savunmuştur. Çalışmamızın kapsamında yer alan sınırsız egemenlik anlayışını savunan görüşlere bakıldığında hepsinin kendi içinde ve kendi döneminin koşullarında tutarlı yanlarının olduğu görülmektedir. Özellikle Machiavelli, Bodin ve Hobbes kendi ülkelerinin yaşamış olduğu duruma bir çözüm olarak egemenlik kavramını irdelemişlerdir. Her ne kadar sınırsız bir egemenlik anlayışını savunmuş olsalar da, kendi döneminin koşullarında öyle olması gerekliliği düşünülmektedir. Machiavelli, egemenliği olgusal düzeyde ele almış, Bodin kavramlaştırmış, Hobbes ise yetkinleştirmiştir. Bu üç düşünürün de ortak özelliği, egemenliğin tek elde ve mutlak, sınırsız olması gerektiğini savunmuş olmalarıdır. Rousseau ile birlikte egemenlik demokratik anlamda konuşulmaya başlanmıştır. Aslında Rousseau da egemenliğin sınırsızlığından yana olmuştur ancak, egemenliğin halka ait olması gerektiğini ifade etmesiyle demokratik egemenliğin tartışılmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- AKAL, Cemal Bali (1995). *Sivil Toplumun Tanrısı*, 2. Baskı, İstanbul: Engin Yayıncılık.
- AKAT, Mehmet ve DİNÇKOL, B. Vural (2004). *Genel Kamu Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- BERİŞ, H.Emrah (2006). *Küreselleşme Çağında Egemenlik*, Ankara: Lotus Yayınevi.
- BODİN, Jean (2010). "Devletin Altı Kitabı", *Batıya Yön Veren Metinler II*, (Der: Alev Alathı), 1. Baskı, İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- BOLAY, S.Hayri (1999). *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 8. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAM, Esat (1995). *Siyaset Bilimine Giriş*, 4. Baskı, İstanbul: Der Yayınları.
- ÇETİN, Halis (2003). "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 3, ss. 61-88.
- ERDOĞAN, Mustafa (2004). *Anayasal Demokrasi*, 6. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ERDOĞAN, Mustafa (2005). *Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Orion Yayınevi.
- GÖZE, Ayferi (2007). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 11. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- HAKYEMEZ, Y. Şevki (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- HAKYEMEZ, Y. Şevki (1995). "Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı Rousseau ve Türk Anayasaları Üzerine Etkisi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 44, Sayı: 1-4, ss. 69-92.
- HOBBS, Thomas (2007). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, (Çev: Deniz Zarakoğlu), 1. Baskı, İstanbul: Belge Yayınları.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. (2006). *Anayasa Hukuku Dersleri*, 3. Baskı, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- KARAKÖSE, Hasan (2004). *Siyasal Düşünce Tarihi*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KİA, Rukiye Akkaya (2006). *Moderniteden Postmoderniteye Egemenlik ve Hukuk*, 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- KOÇAK, Mustafa (2006). *Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi: Devlet ve Egemenlik*, 1. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KAPANİ, Münci (2003). *Politika Bilimine Giriş*, 15. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MACHIAVELLI, Niccolo (1998). *Hükümdar*, (Çev: H.Kemal Karabulut), 5. Baskı, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- OKANDAN, R.Galip (1976). *Umumi Anme Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ÖZCAN, Hüseyin (1980). *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*, 5. Baskı, Ankara: Olgaç Matbaası.
- ÖZMAN, M. Aydoğan (1964). "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 1-4, ss. 53-121.

- ÖZTEKİN, Ali, *Siyaset Bilimine Giriş*, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- ÖZER, Atilla (2003). "Ülkemizde Egemenlik ve Yargı Erkinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Karşısındaki Durumu", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 20, ss. 1-8.
- ROUSSEAU, Jean Jacques (2008). *Siyasal Fragmanlar Ekonomi Politik Üzerine Söylev*, (Çev: İsmail Yerguz, 1. Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- SAYLAN, Gencay (1978). *Çağdaş Siyasal Sistemler ve Düşünceler*, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- SCHMITT, Carl (2002). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, 2. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi.
- SUNAY, Reyhan (2007). *Tartışılan Egemenlik*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- TEZİÇ, Erdoğan (1991). *Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- TİKVEŞ, Özkan (1982). *Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- TUNÇAY, Mete (2005). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TURHAN, Mehmet (2003). "Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 20, ss. 1-37.
- TDK(Türk Dil Kurumu) (2004). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRCAN, Talip (2003). *Devletin Egemenlik Unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri*, 1. Baskı, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- ZABUNOĞLU, Y. Kazım (1973). *Kamu Hukukuna Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.